

Derviş Meşrepli Bir Memleket Sevdalısı Tefk İleri

– M.Nihat Malkoç · 30 Mayıs 2020

M. NİHAT MALKOÇ

Hemşin'den Fatih'e Çileli Bir Hayatın Serencamı

Türk siyasî hayatının mümtaz simalarından biri olan Ahmet Tefk İleri, yokluğun ve yoksulluğun kol gezdiği Osmanlı'nın çöküş sürecinde, Balkan ve I. Dünya Savaşı yıllarında; 1911 senesinde Rize'nin Hemşin kazasına bağlı Yaltkaya Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Hafız Celâl Efendi, annesi ise Fatma Hanım'dır. 1914'te kardeşleriyle beraber memleketinden göç ederek emekli kaymakam olan dedesinin yanına yerleşmişlerdir. Tefk İleri, çocukluk yıllarını şöyle anlatır: "Aslen Rizeliyim. Küçük yaşta kardeşlerimle beraber bir sivil kaymakam mütekaidi olan büyükbabamızın Fatih'teki evine sığınmak üzere İstanbul'a geldik. Harp yeni bitmişti. Hayat hudutsuz derecede pahalıydı. Önceleri ilk mektebe, sonra da Gelenbevî Ortaokulu'na devam ettim. Akşamları da Akşemseddin Mektebi'nin avlusunda kan ter içinde kalıncaya kadar oynardık. Çok yaramazdım; ama bilhassa riyaziyeden sınıfımın birincisiydim. Sıkıntılı seneler ailemizi tam bir fakr u zarûrete düşürmüştü. Onun için tatillerde boynuma astığım bir kutu içinde sigara kâğıdı satıyordum. Okumak ve adam olmak ve hatta yaşamak için bunu yapmak zorundaydım. Mektep senede bir potin verirdi. Bayram ve tatil günleri bu yeni kunduraları kardeşimle nöbetleşe giyerdik" (Hürriyet, 20.8.1950)

Tefk İleri, kendisinin de belirttiği gibi ilköğrenimini Gelenbevî Ortaokulu'nda tamamlamış, 1927 senesinde İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'ne(bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi) girmiş; 1933'te, son yılını parasız yatılı olarak okuduğu bu okuldan başarıyla mezun olmuştur. O artık memlekete dair hayalleri olan, çiçeği burnunda bir mühendistir.

Büyük bir Türk milliyetçisi olan Tefk İleri, aynı zamanda girişken bir insandı. Öğrencilik yıllarında hatiplik ve liderlik yönü inkişaf etmiştir. Bunun tezahürü olarak Teknik Üniversite Talebe Cemiyeti ve Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) başkanlığı yapmıştır.

İş Hayatından Siyasete, Başarılarla Geçen Yarım Yüzyıl...

Türkiye'nin geleceğinde önemli bir yer edinecek olan Tefk İleri, Erzurum'da Nafia(Bayındırlık) Müdürlüğü'nde Karayolları Kontrol Mühendisi olarak, başarı basamaklarını kat edeceği memurluk hayatına başlamıştır. Erzurum'da mühendislik mesleğini icra ederken Erzurum Lisesi'nde gönüllü öğretmenlik de yapmıştır. Hatta öğretmenliği o kadar çok sevmiş ki bir ara temelli olarak öğretmenlik yapmayı bile düşünmüştür.

Çalışmayı çok seven Tevfik İleri'nin başarılarla dolu ikinci görev yeri, şehitler yatağı olan Çanakkale'dir. Burada Nâfıa(Bayındırlık) Müdürü olarak hizmet ederken buna ilâve olarak Çanakkale Halkevi Köylülük Kolu Başkanlığı da yapmıştır. Daha sonra Samsun Nâfıa Müdürü ve Yedinci Bölge Müdürü olarak önemli görevlerde bulunmuştur.

Sancılı bir döneme damgasını vuran Tevfik İleri, 1950 seçimlerinde CHP'den milletvekilliği teklifi olsa da bu teklifi kabul etmemiş, kendisine daha yakın hissettiği Demokrat Parti'den Samsun milletvekili seçilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olarak Ulaştırma Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Meclis Başkan Vekilliği, ardından tekrar Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı, Bayındırlık Bakanlığı ve ardından vekâleten de olsa tekrar Millî Eğitim Bakanlığı gibi önemli görevlerde bulunmuştur.

Türk siyasî hayatında adı hep rahmetle anılan Tevfik İleri, 1933 senesinde İstanbul'da Yüksek Mühendislik Okulu'nu bitirdikten sonra, canından çok sevdiği, her şeyden çok değer verdiği ve derin bir saygı duyduğu Vasfiye Hanım'la evlenmiştir. İlk çocuklarını kaybeden çiftin Cahide, Cahit ve Ayşe adlarını verdikleri üç çocukları daha dünyaya gelmiştir.

Cesur ve başarılı bir siyasetçi olan Tevfik İleri, bakan olduğu dönemlerde siyasî geleceğini de riske atarak temsilcisi olduğu milletin hayallerini süsleyen ve ses getiren mühim icraatlarda bulunmuştur. Tabir caizse yarım yüzyıla birkaç yüzyıl sığdırmıştır. Din derslerinin ilkokulların müfredat programına alınması, Türk Sanat Tarihi Enstitüsü'nün kurulması , Türk kültür eserlerinin neşrinin başlatılması, uzun bir aradan sonra İmam-Hatip okullarının tekrar açılması, İstanbul'da Yüksek İslâm Enstitüsü'nün kurulması onun döneminde gerçekleştirilen önemli icraatlardır. Bunların yanında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmakta olan İnönü Ansiklopedisi'ni Türk Ansiklopedisi adıyla devam ettirmiştir. Zamanla iyice politize olan, sol zihniyetin arka bahçesi hâline getirilen köy enstitülerini, öğretmen okullarıyla birleştirmiştir. İzmir'de Ege Üniversitesi, Ankara'da Ortadoğu Teknik Üniversitesi(ODTÜ) ve Erzurum'da Atatürk Üniversitesi onun gayretleriyle ve onun Maarif Bakanlığı zamanında açılmıştır. Bu üniversiteler yükseköğretime büyük katkılarda bulunmuştur. Yine Boğaz Köprüsü projesi onun Ulaştırma Bakanlığı döneminde ihale aşamasına getirilmiş; fakat 1960'ta gerçekleştirilen askerî darbe nedeniyle bu önemli proje ne yazık ki yarım kalmıştır.

Tevfik İleri, 1930'da Bulgaristan'ın Razgrad şehrindeki Türk Mezarlığı saldırıya uğradığında, taşları sökülüp kırıldığında, gömülü kemikler ortaya saçıldığında bir anda öfkeden adeta baruta dönmüştür. Türk Mezarlığı'nı tahrip eden Bulgarları protesto etmek için büyük bir miting düzenlemiştir. Mitingin sonunda İstanbul'daki Bulgar Mezarlığı'na siyah çelenk konulmuştur. Bunun yanında Türkçenin yaygın olarak kullanımını sağlamak ve yerli malını teşvik etmek için de mitingler ve kampanyalar düzenlenmesinde öncülük etmiştir. Merhum İleri, 1940'da Çanakkale'de Nafia Müdürü iken geniş halk kitlelerinin katıldığı ilk Çanakkale Şehitleri'ni anma etkinliğini yapmıştır. İstiklal Marşı çalınırken ayağa kalkılması uygulaması da onun zamanından günümüze kalan güzelliklerden biridir.

Tevfik İleri, Halkın Büyük Sevgisine ve Muhabbetine Mazhar Olmuştur

Demokrat Parti'nin kurucusu ve genel başkanı Adnan Menderes'le birlikte halkın büyük sevgisine ve muhabbetine mazhar olan Tevfik İleri, 27 Mayıs 1960 İhtilâli'nden sonra evvelâ Harbiye'ye götürülmüş, ardından tutuklanarak Yassıada'ya nakledilmiştir. Burada diğer arkadaşlarıyla birlikte tekmelenip tokatlanmak da dahil olmak üzere, akıl almaz büyük işkencelere maruz kalmıştır. Kendilerine yapılan hakaretlerin ardı arkası kesilmemiştir. Daha sonra İmralı'ya sevk edilmişlerdir. Nihayetinde Kayseri Cezaevi'nde heba olan kara günler...

Demokrat Parti ve Adnan Menderes iktidarının CHP'ye ve Hasan Ali Yücel'e karşı ortaya çıkardığı maarif vekili olan Tevfik İleri, mahkemedeki savunmasını, "Ölüm belki de kurtuluştur. Memleketin huzuru benim ölümüne ve hapishanelerde çürümeme bağlıysa kararınızı böyle verin. Memleketimin hayrı için buna da razıyım." sözleriyle bitirmiştir. Mahkemedeki bu ifadeleri onun memleketini canından çok sevdiğini gösterir.

Demokrasimizin sekteye uğratıldığı 27 Mayıs Darbesi'nin mağdur ettiği bir mazlum olan Tevfik İleri, Yassıada'daki düzmece mahkemelerde asılsız suçlamalarla önce idama, daha sonra da müebbet hapse mahkum edilerek Kayseri Cezaevi'ne gönderilmiştir. Burada mide kanseri hastalığına yakalanması üzerine Ankara Hastanesi'ne kaldırılmış, söz konusu hastanede bir süre tedavi gördükten sonra, 31 Aralık 1961'de henüz 50 yaşındayken vefat etmiştir. Cenazesi 2 Ocak 1962'de Ankara'da Cebeci Asrî Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Kızı Cahide Aksoy o günü şöyle anlatmıştır: "Halk, 2 Ocak 1962'de cadde ve meydanlarda toplanan çok büyük bir topluluk halinde babam için yapılan törende bir araya geldi. Bu büyük topluluk O'nun şahsında sanki bütün diğer sevdiklerine de bir gönül vazifesini yerine getiriyordu. Bu muhteşem topluluğa resmî vazifeliler müdahale edemediler. Babamın naşını çok sevdiği bayrağımıza sarmışlardı. Daha sonra bu bayrak konusunda birkaç kişinin sorguya çekildiğini duyduk. Ama o sırada bu topluluğa kimse müdahale cesaretini gösteremedi. Ankara Hastanesi'nden alınan naşı, önce aylardır hasret olduğu evinin önünden geçirilerek Cebeci Asrî Mezarlığı'na kadar yaya olarak götürüldü. Güzergâh boyunca topluluk eksilmedi, arttı. Bir ara annemin kalabalık arasında kaybolduğunu görüp de ona yer verilmesini isteyenlere: 'O artık onların değil, bizim' diyerek sahip çıktılar."

Cumhuriyet Tarihinin Büyük İzler Bırakan Milli Eğitim Bakanı: Tevfik İleri

Tevfik İleri, 11 Ağustos 1950 tarihinde Cumhuriyet tarihinin eğitimde büyük izler bırakan Milli Eğitim Bakanlarından biri olarak göreve başlamıştır.(bence diğerleri Mustafa Necati Uğural ve Hasan Ali Yücel'dir). Farklı zamanlarda bu göreve üç kez getirilmiştir. Mühendis kökenli olmasına rağmen eğitimde çok önemli işlere imza atmıştır.

Batı'nın ve İslâm'ın birikimlerini bir araya getirerek güçlü bir sentez oluşturmaya çalışan Tevfik

İleri, eğitimin öznesi olan öğretmenlere çok önem vermiştir. Onların alanlarında donanımlı olarak yetiştirilmesi için büyük gayretler göstermiştir. Öğretmenin sadece bilgili değil, aynı zamanda mâzisini yaşayan ve yaşatan güçlü karakterli bireyler olarak yetişmesi için her türlü imkânı seferber etmiştir. O, ses bayrağımız olan Türkçenin özünü kaybetmeden yaşatılması için elinden gelenin fazlasını yapmıştır. Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmaya, onu bir bilim dili hâline getirmeye çalışmıştır. Türkçeye sonradan yerli yersiz eklenen kelimelerin ders kitaplarından çıkarılması için komisyon kurmuştur. Her konuda olduğu gibi bu hususta da istişareyle hareket etmiştir.

Kendini milletine ve memleketine adanmış bir insan olan Tevfik İleri, Türk maarif davasının yılmaz erlerinden biriydi. O, millî eğitim davasını memleketin bütün davalarının temeli saymıştır. Millî ve İslâmî duruşuyla dikkatleri üzerine çeken İleri, ülkemizin yönetiminde ve halkla bütünleşmesinde çok önemli bir yeri olan bugünkü İmam-Hatip neslinin önünü açmıştır. İmam-Hatip Liseleri onun sayesinde inkişaf ederek Türkiye'nin öncü eğitim kurumları olmuştur. İmam-Hatip Liselerinin tamamlayıcısı olan İslâm Enstitüleri de onun zamanında açılmaya başlanmıştır. Bunun ilk örneği 19 Kasım 1959'da açılan ve bugünkü İlahiyat Fakültelerinin temelini oluşturan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'dür.

Bir Tevfik İleri Romanı: Vefa Apartmanı

Vefalı bir insan olan yazar Sadık Yalsızuçanlar, Demokrat Parti'nin dillerden ve gönüllerden düşmeyen Maarif Vekili(Millî Eğitim Bakanı) Tevfik İleri'nin Hemşin'den Vefa Apartmanı'na uzanan hayatını "Vefa Apartmanı" adlı biyografik romanında tafsilatlı olarak anlatmıştır. Bu romanı yazarken Tevfik İleri'nin Yassıada ve Kayseri Günlükleri'ni büyük bir özenle ve dikkatle okumuştur. Bu günlükler Vefa Apartmanı romanının yol haritasını belirlemiştir. Tevfik İleri'nin sıra dışı hayatını romanlaştırma fikrini yazarın kafasına Millî Eğitim Eski Bakanlarından Hüseyin Çelik sokmuştur. Yalsızuçanlar, bu teklifi bir vazife addederek romanla ilgili ön hazırlıklar yapmış, bu çerçevede İleri'nin ailesiyle defalarca bir araya gelmiştir. Onların ellerindeki bilgi ve belgeleri titizlikle incelemiştir. Romancı Sadık Yalsızuçanlar, bütün bu hazırlıkların tamamlanmasının ardından Müslüman bir dava adamının çileli; fakat şekvaya yer olmayan hayatını, cam kırıkları üzerinde ayaklarının kanamasına aldırmadan büyük bir azim ve kararlılıkla yürüyüşünü etkileyici bir dille ve üslûpla anlatır. Anı-roman karışımı bu eserde zamanın ruhu adeta elinizden tutarak sizi dolaştırır.Vefakâr Yalsızuçanlar; hayatı fedakârlıklarla geçen, her güçlük karşısında güçlü durabilen mümtaz bir siyaset adamını toplumun dikkatlerine sunarak bir anlamda kalemin vefasını göstermiştir.

Tevfik İleri, Millî ve Manevi Şuur Sahibi Fikir ve Dava Adamıydı

Tevfik İleri sadece bir siyasetçi değil; millî ve manevi şuur sahibi fikir ve dava adamıydı. O, nefes aldıkça ilâhî bir imtihanda olduğu hakikatini idrak ederek yaşamıştır. İçinde bulunduğu hayat gemisini hiçbir zaman nefsinin dümen suyunda yüzdürmemiştir. Hakikat denizlerinden ayrılmamıştır. Vicdanını en büyük mahkeme olarak görmüştür.

Gerçekleştirdiği güzel icraatlarla aziz milletimizin gönlünde taht kuran Tevfik İleri, ölümünden sonra da çok konuşulmuş, tartışılmış, bakan olduğu dönemdeki icraatları takdirle anılmıştır. Onunla ilgili birçok makale ve kitap yazılmıştır. Bazı üniversiteler onun hayatını ve davasını konu edinen sempozyumlar gerçekleştirmiştir. Tevfik İleri'yle ilgili çalışmaların başında büyük kızı Cahide İleri Aksoy'un 1977'de yazdığı "Babam Tevfik İleri-Konuşmaları ve Düşünceleri" kitabıyla 2003'te yayımlanan "Tevfik İleri/Yassıada ve Kayseri Günlükleri" kitabı gelir. Sadık Yalsızuçanlar'ın "Vefa Apartmanı" romanı da bu minvalde zikredilebilir. Fakat bütün bunlar adete ateşten bir gömleği üzerine giyen bir dava adamı için yeterli değildir. Bugünkü nesil onu tüm cepheleriyle daha yakından tanımalıdır. Bunun için de hakkında yeni araştırmalar yapılmalı, kitaplar yazılmalı, dergilerin kapak konusu olmalı, kendisiyle ilgili film ve diziler çekilmelidir. Bu vatan evlâdının adı sadece Rize'de değil başka şehirlerde de caddelere, bulvarlara, kültür merkezlerine, meydanlara ve okullara verilmelidir.

Tevfik İleri Öldüğünde Eşine ve Çocuklarına Para Değil, Temiz Bir İsim Bıraktı

Türkiye'nin çok önemli makamlarında oturan Tevfik İleri, her zaman devletten yana tavır takınmış, kendi çıkarlarını hiç düşünmemiştir. Tevfik İleri ömrü boyunca maddî anlamda çileli bir hayat geçirmiştir. Fakat bunu asla şikâyet konusu yapmamıştır. Onun şahsıyla ilgili şu beyanı; devletin malını deniz, yemeyeni keriz gören bir kısım yöneticilerin kulağına küpe olmalıdır: "Ben 27 Mayıs sabahı çoluk çocuğuma 25 senelik memuriyet hayatımın mükâfatı bir tekaüt maaşından başka bir şey bırakmadım. 4 yerli halı, kızımın üstündeki on yıllık manto, küpe, bilezik, hepsi budur. Politik hayatımda yazlığa gitmek nedir bilmedim. Ne vakit buldum ne de para... Bütün hayatımda namuslu insan olmak tek gayem oldu."

Dini bütün ve inançlı bir insan olan Tevfik İleri, en zor şartlarda bile namazını kılarak Rabbine yönelmiş, yarınlara dair umudunu hiçbir zaman kaybetmemiştir. Çünkü en zor şartlarda bile Müslüman'a umutsuzluk yaraşmaz. Onu itibarsızlaştırmaya çalışanlar, aslında kendilerini itibarsızlaştırmışlardır. Çünkü altın yere düşmekle kıymetinden hiçbir şey kaybetmezdi. Namaz kıldığı sırada bile, şahsını hedef alan tekmeler ve hakaretler hep devam etmişse de o, bütün bunlara rağmen asil ve vakur duruşunu hiç bozmamıştır. Tekme izleriyle dolu pantolonunu ailesine göndererek, ibret-i âlem olsun diye saklatmıştır.

Bitmek tükenmek bilmeyen Yassıada sorgulamalarında memleketi soydukları, haksız kazanç elde ettikleri ileri sürülen Tevfik İleri'nin ve arkadaşlarının banka hesaplarına el konulmuş; fakat maddî ve nakdî anlamda hiçbir şeylerinin olmadığı görülmüştür. Daha sonra evlerinde arama yapılmışsa da ne altın ne de değerli bir şey bulunabilmiştir. Tevfik İleri, İmralı'da olduğu günlerde ailesine gönderdiği bir mektupta yaşananları şöyle özetlemiştir:

"50 sene yaşadım. 28 senedir Vasfiye'mle dünyanın en mesut karı koca hayatına nail oldum. Allah'a bin şükür, dağ gibi üç evlâdım var. Şimdiye kadar seksen kazadan kurtuldum. Çoktan ölmüş olabilirdim. Demek ecelim gelmemiş. Senelerce hep ölmeden evvel karıma, çocuklarıma bir tekaüt maaşını bırakmayı düşünmüştüm. Bu mahkûmiyet tekaüt aylığıma da dokunacak galiba. Allah bana aç

kalmayacağını gösterdi. Bunun tadını tattırdı. Sizin yaşadığınız dünyadayım. Hasret kelimesini kullanmayın. Hasret değilim. Çünkü sizden uzak değilim ki hasret olayım. Maddenin ne kıymeti var, mânen hep beraberiz."

Bir memleket sevdalısı olan Tevfik İleri bu toprağın insanlarına çok şey katmıştır. Çocuk kütüphanelerinin kurulması, anaokullarının ve yatılı bölge okullarının açılması, gezici öğretmenlik, din eğitimin özgürce verilmesi hep onun zamanında gerçekleştirilmiştir.

Demokrat bir insan olan Tevfik İleri herkese aynı mesafede durmaya çalışmıştır. Hiç kimseyi fikrinden dolayı hor ve hakir görmemiştir. Hayatında hep liyakati esas almıştır.

Milletimizin has evlâtlarından biri olan Tevfik İleri, zorluklar karşısında mücadele etmiş, mala mülke değer vermemiş, ömrü boyunca kirada yaşamış, tünelin karanlığını değil, tünelin ucundaki ışığı görme gayreti içerisinde olmuştur. Sabırlı ve mütevekkil bir insan olan Tevfik İleri 24 Eylül 1961 tarihinde Kayseri Cezaevi'nden ailesine gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştır: "Allah var. Büyük Allah var. Her şeyi görüyor, biliyor. Gördüğüne ve bildiğine inanıyorum. Gerisi laf u güzaf. Yapılacak tek şey tebessüm etmektir. Size mal mülk, servet bırakmadım. Yalnız, size, şerefli, namuslu, erkek bir ad bırakabildim. Hiçbir zaman başınız yere bakmayacaktır. Bununla müteselliyim, siz de bununla iftihar edeceksiniz."

Kaynakça: "Tevfik İLERİ-Yassıada ve Kayseri Günlükleri", Cahide İleri Aksoy, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2003